

OOR DIE METODE VAN ONS KERKGESKIEDSKRYWING EN OOR DIE KRITIEK DAAROP.

Wanneer mens oor metode van kerkgeskiedskrywing of van geskiedskrywing oor die algemeen gaan praat, dan geld objektiwiteit vanselfsprekend as die noodsaaklikste vereiste. Dit is daarom besonder te waardeer as historici altyd maar weer daarop gewys word om soveel moontlik objektief te bly. Hierby kom dan feitlik as vanself die praktiese reël om „nie sommer dinge te sê nie”, d.w.s. om tog altyd verantwoord te bly en nie maar wilde stellings en bewerings te maak nie.

In 'n onlangs verskene werkie „Apologetiek en Objektiviteit in ons kerkgeskiedskrywing”, wat reeds heelwat stof opgejaag het,¹⁾ het die skrywer, dr. F. A. van Jaarsveld, andermaal die vereiste van objektiwiteit onder die aandag van geskiedskrywers gebring. Hierdie boekie bevat twee opstelle wat albei die metode van geskiedskrywing raak en maak 'n skerp skeiding tussen objektiewe en apologetiese, dus subjektiewe metode van geskiedskrywing. In die eerste deel wat as voorbeeld van apologetiese geskiedskrywing die werk van prof. S. P. Engelbrecht²⁾ behandel, word besonder felle kritiek gelewer. Van iemand wat met gesag wil praat van metode vermag mens natuurlik handhawing van die reël van objektiwiteit, dog ook in sy kritiek op die werk van ander vermag mens handhawing van die gulde reël van „nie sommer dinge sê nie”.

---

¹⁾ T. S. van Rooyen, *Die Hervormer*, Maart en Junie 1953.

²⁾ F. A. van Jaarsveld, *Apologetiek en Objektiviteit in ons Kerkgeskiedskrywing*, Elsiesrivier, 1953, bls. 15.

By 'n vlugtige deurlees van die eerste opstel, waarin die skrywer met sy kritiek kom, word mens direk getref deur die groot aantal stellings en bewerings wat hier gemaak word asook deur die verre-gaande aard van sommige daarvan. Die ernstigste is in die eerste plek wat die skrywer noem bronne-„verminking”, waaraan prof. Engelbrecht hom in sy geskiedskrywing sou skuldig gemaak het en waardeur prof. Engelbrecht se werk uiteindelik gekwalifiseer word as onkritiese behandeling van die dokumente wat lei tot 'n sameryging van „waar en onwaar deurmekaar”, tot 'n gemis aan „alle wetenskap-likheid”, „waardeloosheid” en „onbetroubaarheid”²⁾. Vir 'n jong geleerde is sulke stellings beslis besonder kras gestel, tensy natuurlik werklike gronde vir sulke bewerings voorhande is.

Hierdie uitspraak berus op 'n hele paar gevalle waarby Prof. Engelbrecht hom dan óf aan weglating van belangrike feite, óf aan bronne-„verminking” sou skuldig gemaak het. As voorbeeld van weglating wys dr. Van Jaarsveld daarop dat die periode van 300 jaar wat deur die werk van prof. Engelbrecht gedek word nie eweredig oor die boek versprei is nie en dat die periode 1652-1836 alleen 21 bladsy- beslaan. Die skrywer verwyf aar. prof. Engelbrecht dat hy Gereformeed hiernaas nie vermeld nie of vertel dat hier nog 'n kerk bestaan het met die naam Gereformeed nie³⁾. Per slot van rekening waarom sou prof. Engelbrecht dit gedoen het? Die titel van sy boek is „Geschiedenis van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika” en nie „Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis” nie. Buitendien dra dit op die omslag die wapen van die huidige Hervormde Kerk van Afrika, wat oorspronklik die wapen was van die Z.A.R., sodat 'n persoon wat die boek in hande neem reeds die logiese gevolgtrekking kan maak dat die swaartepunt in die werk hier en in hierdie tydperk gaan lê. Daarom dan ook dat die res van die periode feitlik maar inleiding of „ontstaans-geskiedenis” vorm, wat alleen die aanwesigheid van die Hervormde Kerk van Afrika hier te lande wil verklaar. En waarom dan onnodig-lik uitwei oor „Gereformeed”? In die metode van geskiedskrywing is dit ook 'n vereiste om ter sake te bly en 'n verwyf soos hierdie is daarom beslis uit die lug gegryp.

Met dr. Van Jaarsveld kan wel onderskrywe word dat dokumente in hulle ontsluiting van 'n feit as „totaliteit” gebruik moet word en in geval waar twee dokumente oor dieselfde saak bestaan albei se uitsprake in ag te neem⁴⁾. Die skrywer verwyf prof. Engelbrecht dat hy hom nie hieraan gehou het nie omdat hy alleen vermeld dat die Hervormde Kerk met die koms van Jan van Riebeeck aan die Kaap geplant is en verswyf dat „Gereformeed” ook sy intrede hiermee

---

²⁾ a.w., bls. 6v.

⁴⁾ a.w., bls. 8.

iedoen het ⁵⁾). As antwoord hierop dien nogmaals herhaal te word wat hierbo reeds gesê is nl. dat prof. Engelbrecht skrywe oor die Hervormde Kerk en vir hom is die kontinuïteit tussen die Hervormde Kerk van Nederland van voor en na die Republiek nie verbreek nie; m.a.w. dat die Nederlandse Hervormde Kerk die historiese voortsetting is van die kerk wat ook bekend gestaan het as Gereformeerd, soos Reitsma-Lindeboom die geskiedenis van die Nederlands Hervormde Kerk behandel onder hierdie hoof selfs van tye voor die Reformasie af toe 'n Nederlands Hervormde Kerk nog nie bestaan het nie⁶⁾). Is verswyging van Gereformeerd deur prof. Engelbrecht daarmee opsetlike weglating? Myns insiens nie. Prof. Engelbrecht het nie nodig gehad om dit te vermeld nie.

Dat prof. Engelbrecht praat van 'n naamsverandering van Hervormd na Gereformeerd, word deur dr. Van Jaarsveld as verkeerd verwerp; hy neem met Scholtz aan dat daar alleen maar 'n herbevestiging van die oorspronklike naam plaasgevind het⁷⁾); dog reeds dit is tog immers 'n subjektiewe beskouing of interpretasie van die gebeure. Voor 1842 was die kerknaam tog eenmaal „Hervormd” en dis beslis verander in „Gereformeerd”. Die woord „verander” word in die notule self gebruik⁸⁾). Teen die verandering het daar ook nog protes gekom van die kant van ds. A. Faure en ds. J. Brink, wat laat aanteken het dat hulle in die minderheid gestem het, omdat hulle gevoel het dat 'n wysiging van die naam in Ned. Gereformeerd miskien 'n beletsel kon vorm vir lidmate van ander kerkgenootskappe wat by die kerk wou aansluit⁹⁾). Die „Volksblad” het later daarop gewys dat in die besprekings oor hierdie wysiging deur afgevaardigdes op die sinode nooit die woord „Gereformeerd” gebruik is nie, maar wel „Hervormd” en dit deur lede van die mees uiteenlopende rigtinge en dat die voorstel tot wysiging van ds. Moorrees gekom het „wiens vrijzinnigheid ook niemand zal betwisten”¹⁰⁾). Al sulke dinge wys tog op 'n definitiewe en doelbewuste verandering, waarvan mens nog net eufemisties kan praat as herbevestiging van die oorspronklike naam.

Wanneer ons oor metode van geskiedskrywing praat dan is dit ook weer 'n vereiste om nie gewoon moderne skrywers na te praat en ander te verwerp sonder 'n gegronde rede te gee nie. Die skrywer self voeg aan sy verwerping van die term „naamsverandering” 'n reël toe: „Met die reeds bestaande interpretasies van sekere feite van die verlede kan mens nooit versigtig genoeg wees nie”¹¹⁾). Inderdaad ook

⁵⁾ a.w., bls. 9.

⁶⁾ Reitsma-Lindeboom, *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*, Vierde druk, Utrecht.

⁷⁾ v. Jaarsveld, a.w., bls. 10.

⁸⁾ S. P. Engelbrecht, *Historiese Album*, Pretoria 1948, bls. 10.

⁹⁾ I. J. Marais, *Gereformeerde Maandblad*, Maart 1909, bls. 37.

¹⁰⁾ *Het Volksblad*, 26 April, 1866.

¹¹⁾ v. Jaarsveld, a.w., bls. 10.

dit moet mens onderskrywe. Ook die „herbevestiging” bly 'n interpretasie. Indien mens die totale afwesigheid van „Hervormd” in die taal gebruik van die Voortrekkers sou kon bewys, sou mens t.o.v. die Hervormde Kerk en sy naam kon praat as 'n „herbevestiging” van die eerste offisiële naam wat die kerk gehad het tot en met 1842; dit is alleen maar hoe mens die saak beskou.

Ten opsigte van die besiging van „Hervormd” deur die Trekkers self, begin skrywer op sy beurt met 'n verdagmaking: „prof. Engelbrecht wil dit so voorstel asof . . .”¹²⁾). Die lys van 1841 is byvoorbeeld uitgekakel¹³⁾ en tog is dit 'n belangrike offisiële bron, want dit was bedoel om geld in te samel vir 'n bepaalde kerk en teneinde iets op te lewer moet 'n lys tenminste die naam van die kerk waarvoor kollekteer word reg vermeld. Dog volgens dr. Van Jaarsveld is al bewys wat prof. Engelbrecht het, „sekere” bewerings wat in 1865 gemaak is deur predikante van die Hervormde Kerk in samespreking met Cachet. In die notule vind die skrywer nou iets wat deur prof. Engelbrecht verswyg is en wat sy standpunt ondermyn, nl.: „ds. Smit (van die Herv. Kerk) bewijs dat niet de predikant van Mooirivier (ds. Van der Hoff), maar de regering de naam der kerk veranderd heeft”¹⁴⁾). Indien mens ook hierdie bewering goed gaan beskou dan kom mens tot die slotsom dat dit hier veral gaan om 'n verskoning van ds. Van der Hoff en nie om die woord „verandering” as sodanig nie, sodat dit in ieder geval nie in die weg hoef te staan van prof. Engelbrecht se interpretasie nie, en dat dit tog effe gewaag is om hom van opsetlike weglating te beskuldig. Skrywer gaan voort om te vertel wat daar nog plaasgevind het soos wat in die relaas van ds. Cachet oor die samesprekings te vind is en konkludeer: „prof. Engelbrecht vertel nou op bogenoemde bladsy (bls. 223) in sy boek dat ds. Smits ‚met nadruk uiteengesit (het) hoe, volgens informasie wat |hy by die mense wat die grondwet van die land help maak het, ingewin het, die naam Hervormd deur die owerheid ooreenkomstig die wens van die volk aan die kerk gegee is’. Dat die naam van die kerk ‚ooreenkomstig die wens van die volk’ verander is, word egter nie deur een van die twee bronne oor die samesprekings van 1865 gestaaf nie”—sover dr. Van Jaarsveld. Inderdaad kom dit nie voor in hierdie twee bronne nie, dit moet ons aan dr. Van Jaarsveld toegee, maar prof. Engelbrecht het dit ook nie beweer nie. Prof. Engelbrecht is besig om 'n beskrywing van die vyftiende Algemene wens van die volk aan die kerk gegee is¹⁵⁾). Hy het ook nie net hier-

---

¹²⁾ a.w., bls. 10.

¹³⁾ a.w., bls. 9.

¹⁴⁾ a.w., bls. 11.

¹⁵⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika*, Pretoria 1936, bls. 223.

die twee bronne gebruik nie, maar haal sonder verwysing na 'n bepaalde bron 'n verslag van die vergadering aan.

En deur prof. Engelbrecht se aanhaling van die woorde van ds. Smits op die betrokke kerkvergadering is ook inderdaad nie te veel gesê nie. In die verband is dit interessant om te wys op nog 'n dokument wat prof. Engelbrecht „weggelaat” het, dog wat wel besondere lig werp op hierdie „wil van die volk”¹⁶⁾. Dit is nl. 'n verklaring wat in Rustenburg op 19 September 1866 opgestel is en gerig is aan President M. W. Pretorius en die lede van die Uitvoerende Raad van die Z.A.R., waarin die Volksraad herinner word daaraan dat „toen wij onsen moedersland verlaten heeft dat onsen kerk die de zoogenaamde Caseet (Cachet) veracht en schandelijk en listig tegenwerk, geen andere naam hat dan Nederduijts Hervormde Kerk, waaronder wij ook gedoopt zijn en onzen belijdenis des geloofs heeft afgelegd” . . . . Hierdie dokument is onderteken deur 'n hele aantal persone (26) dog bo-aan die lys staan die handtekening van P. J. van Staden as „out-ouderling” en dit is dieselfde persoon as die P. J. van Staden wat die veelbesproke lys van 1841 as kerkraad onderteken het—iemand dus wat die Trek meegemaak het en wat beslis sou weet waarvan hy praat.

In hierdie dokument kom verder uitlatings voor oor die opdring-ige geaardheid van Cachet en die Volksraad word versoek dat as daar in die grondwet „gaten ingebliven is waar inkruijpers (met die oog op Cachet), uit en in kan kruyp, dan het zoo spoedig toe te stop mogelijk is”.

Dit bring ons tegelyk by 'n ander voorbeeld van sg. „verminking” van bronne deur prof. Engelbrecht. Dr. Van Jaarsveld beweer dat prof. Engelbrecht Cachet ten onregte in 'n slegte lig stel en dat feite totaal anders is indien mens die hele betrokke dokument lees, daar Cachet nie alleen maar die woord „Hervormd” gebruik nie maar ook die woord „Gereformeed” in sy aansoek om 'n traktement van die staat te ontvang¹⁷⁾. Ook hierdie bewering word „ontsensu” indien mens die boek van prof. Engelbrecht op hierdie plek in sy geheel beskou. Dr. Van Jaarsveld laat weg dat prof. Engelbrecht die saak so begin: „Op 3 Februarie 1862, dus toe hy nog geen status in die Ned. Geref. Kerk gehad het nie (maar wederregtelik tog as konsulent van Utrecht geageer het—iets wat heeltemal met alle kerklike reg in stryd was), het hy 'n brief geskryf” . . . Wat in hakkies staan is in sy boek deur dr. Van Jaarsveld weggelaat en dit is juis die belangrike vir die verstaan van die betoog van prof. Engelbrecht. Daarom kon prof. Engelbrecht praat van 'n gebruik van die woord „Hervormd” waarop Cachet geen reg gehad het nie, nog minder as op Gereformeed. Dit gaan nie hier so seer om die twee name nie as om die kerkregtelike en grondwetlike

¹⁶⁾ R. 956/66.

¹⁷⁾ v. Jaarsveld, *a.w.*, bls. 13.

aspekte van die saak—daarom is myns insiens van 'n verminking ook hier geen sprake nie.

Nog 'n geval van sg. „verminking” wat dr. Van Jaarsveld by prof. Engelbrecht waarneem betref die geval van ds. H. L. Neethling¹⁸⁾ waarby prof. Engelbrecht meer uit die werke van Lugtenburg en De Waal sou gehaal het as wat daar staan; dit is waar dat in die twee gesiteerde werke alleen verwysing na die beywering van ds. Neethling vir die bevordering van die Engelse taal voorkom, maar prof. Engelbrecht spreek byna persoonlik in die uitroep „dis dan ook nie vreemd nie dat hy met die Annexasie baie ingenome was”. Onthou moet word dat prof. Engelbrecht tot die ouer geslag behoort, wat bepaalde mondelinge mededeling oor bepaalde persone of gebeurtenisse baie dikwels in die geheue rondgedra het en wat dan maklik uit sy pen gevloei het omdat dit vir hom óf oorbekende feite was óf nog vir sy lesers oorbekend veronderstel is. Die gedrag van ds. Neethling was nog verwynt in 'n oop brief van die Prokurasie-kommissie wat in „De Volkstem” van 11 Augustus 1895 verskyn het.

Met hierdie paar gevalle kan volstaan word as illustrasie van die praktiese reël in die metode van geskiedskrywing „om nie sommer dinge te sê nie”. Hierdeur is daar ook in die boek van dr. Van Jaarsveld 'n sameryging van waar en onwaar deurmekaar te ontdek net soos hy prof. Engelbrecht van beskuldig. Dit gee ook alweer sy eie werk 'n kleur van subjektiwiteit, omdat hy sy bes probeer het om van die werk van prof. Engelbrecht net soveel „sleg” te spreek as wat alles anders „goed” is. Na sulke ongegronde enkel bewerings kan mens onmoontlik nog geneig wees om die res van die verregaande stellings van dr. Van Jaarsveld, soos bv. die betwyfeling van die „geestelike swaard politiek”, waarop prof. Engelbrecht soveel klem lê of van die ontkenning van die Engelse simpatieë van die Kaapse kerk¹⁹⁾, sonder meer as gegrond aan te neem.

Tenslotte nogmaals sprekende oor die metode van ons geskiedskrywing en oor die kritiek daarop, kan ons by al die gulde reëls oor objektiwiteit soos deur dr. Van Jaarsveld voorgestaan, byvoeg: „sê nie sommer maar allerlei dinge nie”.

J. STOOP,

¹⁸⁾ *a.w.*, bls. II v.

¹⁹⁾ *o.a.* bls. 17.